

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA IQTISODIY TARBIYA ORQALI TASHABBUSKORLIKNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Izzatilloeva Sabina Ilhom qizi

Navoiy innovatsiyalar universiteti

Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasio'qituvchisi

Annotatsiya. Bolani maktabgacha yosh davridanoq tarbiyalash, undagi ijobiy sifatlarni shakllantirish, hayotiy bilim va ko'nikmalarnilarni tarkib toptirish uchun ayni muddao hisoblanadi. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda iqtisodiy tarbiya jarayonining tashabbuskorlikni shakllantirishdagi roli, mazmuni va amaliy natijalari batafsil tahlil qilinadi. Tadqiqot bolalarga iqtisodiy tushunchalarni hayotiy misollar orqali o'rgatish, mini-loyihalar, iqtisodiy o'yinlar va maishiy-mehnat faoliyati orqali mustaqil qaror qabul qilish, fikr bildirish va tashabbus ko'rsatish ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlarini o'rganadi. Maqola psixologik nazariyalar, mahalliy amaliy tajribalar, ekspert baholari va tajriba-sinov ishlari natijalari asosida tayyorlangan. Tadqiqot natijalari iqtisodiy tarbiyaning bolalarda tashabbuskorlikni shakllantirishga samarali ta'sirini ko'rsatadi va bolalarning ijtimoiy, iqtisodiy hamda mehnatga oid ko'nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyatini ochib beradi.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, iqtisodiy tarbiya, tashabbuskorlik, mustaqil fikrlash, mini-loyihalar, iqtisodiy o'yinlar, maishiy-mehnat faoliyati, bolalar rivoji, pedagogik metodlar, kognitiv rivojlanish.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНИЦИАТИВЫ ПОСРЕДСТВОМ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация. Воспитание ребенка с дошкольного возраста, формирование в нем позитивных качеств, формирование жизненных знаний и навыков считаются важнейшим периодом. В данной статье подробно анализируется роль, содержание и практические результаты процесса экономического воспитания детей дошкольного возраста в формировании инициативы. В исследовании рассматриваются возможности обучения детей экономическим понятиям на примерах из реальной жизни, развития навыков самостоятельного принятия решений, выражения мнений и инициативности посредством мини-проектов, экономических игр и бытовых и трудовых занятий. Статья основана на психологических теориях, местном практическом опыте, экспертных оценках и результатах пилотных исследований. Результаты исследования показывают эффективное влияние экономического воспитания на формирование инициативы у детей и выявляют его важность в развитии социальных, экономических и трудовых навыков детей.

Ключевые слова: дошкольное образование, экономическое образование, инициативность, самостоятельное мышление, мини-проекты, экономические игры, бытовая и трудовая деятельность, развитие ребенка, педагогические методы, когнитивное развитие.

PEDAGOGICAL BASIS OF FORMING INITIATIVE THROUGH ECONOMIC EDUCATION IN PRESCHOOL CHILDREN

Annotation. *The upbringing of a child from preschool age, the formation of positive qualities in him, the formation of life knowledge and skills are considered the most important period. This article analyzes in detail the role, content and practical results of the process of economic education in preschool children in the formation of initiative. The study examines the possibilities of teaching children economic concepts through real-life examples, developing independent decision-making, expressing opinions and initiative skills through mini-projects, economic games and household and labor activities. The article is based on psychological theories, local practical experience, expert assessments and the results of pilot studies. The results of the study show the effective impact of economic education on the formation of initiative in children and reveal its importance in the development of children's social, economic and labor skills.*

Keywords: *preschool education, economic education, initiative, independent thinking, mini-projects, economic games, household and labor activities, child development, pedagogical methods, cognitive development.*

KIRISH

Maktabgacha yoshdagi bolaning shaxs sifatida shakllanishidagi davr eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Shu yoshda bola atrofdagi ijtimoiy va iqtisodiy jarayonlarni bevosita kuzatadi, amaliy faoliyat orqali o'zlashtiradi va asta-sekin mustaqil qaror qabul qilishni o'rganadi.

Masalan, bola ota-onasi bilan do'konga borganida, u nafaqat xarid jarayonini kuzatadi, balki pulni tejash, tanlov qilish va resurslarni oqilona taqsimlashni ham o'rganadi. Shu jarayonda u tashabbuskorlikni rivojlantiradi: faoliyatni o'zi boshlash, g'oya ilgari surish va vaziyatni boshqarish qobiliyatlarini shakllantiradi.

Zamonaviy maktabgacha ta'lim tizimida bolalarda iqtisodiy savodxonlikni rivojlantirish va tashabbuskorlikni oshirish dolzarb vazifalardan biridir. Bu nafaqat bolalarning o'quv faoliyatiga tayyorgarlik ko'rsatadi, balki shaxs sifatida mustaqil qaror chiqarish, mas'uliyat va ijodiy tafakkur ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Iqtisodiy tarbiyaning ilmiy-pedagogik asoslari

Vygotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasi

Vygotskiy nazariyasiga ko'ra, bolaning tafakkuri kattalarning faoliyatini kuzatish, taqlid qilish va hamkorlik orqali shakllanadi. Maktabgacha yoshdagi bola iqtisodiy jarayonlarni – tejash, sarflash, tanlov qilish – kundalik hayotda kuzatadi va asta-sekin ichki fikrlash mexanizmlariga aylantiradi.

Misol: Bola o'z xonasida o'yinchoqlarini tartibga keltirayotganda, eng zarur narsalarni tanlashni o'rganadi. Bu esa resurslarni boshqarish va ustuvorlikni belgilash tajribasini beradi. Shu bilan birga, u qarorlarini asoslashga va boshqalarga tushuntirishga ham o'rganadi.

Pedagogik tavsiya: O'qituvchi bolalarga "Nima uchun bu narsani tanlading?" kabi savollar orqali fikrlarini izohlashni rag'batlantirishi mumkin.

Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi

Piaget maktabgacha yoshni "konkret amaliy" bosqich sifatida baholaydi. Bola iqtisodiy tushunchalarni o'yin va tajriba orqali yaxshiroq o'zlashtiradi. Shu yoshda amaliy harakatlar, muammoli vaziyatlar va roli o'yinlar orqali iqtisodiy savodxonlik samarali rivojlantiriladi.

Misol: Bolalar "Do'kon" o'yinida narxlarni solishtirib, chegirma va byudjetni hisoblab, qaror qabul qilishni o'rganadilar. Shu jarayon bolalarda matematik fikrlash, mustaqillik va tashabbuskorlikni shakllantiradi.

Pedagogik tavsiya: O'yinlarda real pul o'rniga o'quv pullari ishlatish, narx va byudjet hisobini yozuv orqali ifodalash bolalarning amaliy tafakkurini mustahkamlaydi.

Banduraning sotsial o'rganish nazariyasi

Bandura bolalarning iqtisodiy xulqini kuzatish, takrorlash va ijobiy mustahkamlash orqali shakllanishini ta'kidlaydi. Bola o'z fikrini bildiradi, faol rol egallaydi va o'z qarorini mustaqil ravishda chiqarishga intiladi. Shu jarayon tashabbuskorlikni tabiiy ravishda rivojlantiradi.

Misol: Bola o'z do'stining pulni tejash usulini ko'rib, shuni o'zlashtiradi va keyingi vaziyatlarda qarorini shunga muvofiq qabul qiladi.

Pedagogik tavsiya: Bolalarning bir-birini kuzatishi va o'z yechimlarini muhokama qilish imkonini berish tashabbuskorlikni oshiradi.

Brunerning konstruktivistik yondashuvi

Brunerning fikricha, bola bilimni tayyor holatda emas, faol izlanish orqali egallaydi. Iqtisodiy o'yinlar, muammoli vaziyatlar va mini-loyihalar bolaning mustaqil tafakkurini, ijodiy fikrini va tashabbus ko'rsatish qobiliyatini rivojlantiradi.

Misol: "Oila budjeti maketi" loyihasi orqali bola o'z oilasining mablag'larini rejalashtirishni o'rganadi, variantlarni taqqoslaydi va eng qulay yechimni tanlaydi. Shu jarayon uning qaror qabul qilish va tashabbus ko'rsatish ko'nikmalarini mustahkamlaydi.

Pedagogik tavsiya: Loyiha faoliyatini guruhlarda amalga oshirish orqali bolalar bir-biridan o'rganadi va muammolarga ijodiy yechim topadi.

Mahalliy tadqiqotchilar hissasi

Sharipov, Qodirova va Muxamedova maktabgacha yoshdagi bolalarda iqtisodiy tarbiyaning mehnat tarbiyasi va ijtimoiy ko'nikmalar bilan bog'liqligini o'rganishgan. Ularning tadqiqotlari shuni ko'rsatdiki, bolalar iqtisodiy tushunchalarni amaliy faoliyat orqali o'zlashtirganda, ular nafaqat mablag'ni boshqarishni, balki ijtimoiy muomala va mehnatga oid ko'nikmalarni ham rivojlantiradi.

Biroq, iqtisodiy tarbiya orqali tashabbuskorlikni shakllantirish bo'yicha ilmiy izlanishlar yetarli emas. Shu sababli, mazkur tadqiqot dolzarb va muhimdir. Mahalliy tajribalarni qo'shib, hududiy xususiyatlarga moslashtirilgan dasturlar ishlab chiqish maktabgacha ta'lim jarayonini yanada samarali qiladi.

Pedagogik tavsiya: Hududiy xususiyatlarni hisobga olgan iqtisodiy o'yinlar va mini-loyihalarni ishlab chiqish orqali bolalar tashabbuskorlik va ijtimoiy ko'nikmalarni bir vaqtning o'zida rivojlantiradi.

Tashabbuskorlikni rivojlantirish mexanizmlari

1. Iqtisodiy o'yinlar: "Do'kon", "Bank", "Yarmarka", "Xizmat ko'rsatish markazi" kabi o'yinlar bolaga tanlov qilish, kelishuvga erishish va o'z fikrini bildirish imkonini beradi. O'yin davomida bola faol rol egallaydi, muqobil yechimlarni taklif qiladi va qaror chiqaradi.

2. “Do‘kon” o‘yini jarayoni bolalarda tashabbuskorlik va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. O‘yin jarayonida bola xaridor rolini bajaradi: avvalo mahsulotlarni tanlaydi, keyin ularning narxlarini solishtiradi, eng maqbul qarorni qabul qiladi va oxirida to‘lovni amalga oshiradi. Shu tarzda bolalar o‘z qarorlarini rejalashtirish, ustuvorlikni belgilash va tanlov qilish qobiliyatlarini amaliy ravishda o‘rganadilar. O‘yin davomida bolalar turli variantlarni sinab ko‘rish, o‘z yechimlarini asoslash va boshqalarga tushuntirish orqali tashabbuskorlikni mustahkamlaydilar.

3. Mini-loyihalar: “Jamg‘arma qutisi”, “Oila budjeti maketi”, “Tejamkor uy xo‘jaligi” kabi loyihalar bolada rejalashtirish, resurslarni taqsimlash, natijani baholash va jamoaviy ishlash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Bola loyihaning har bir bosqichida o‘z tashabbusini namoyon etadi.

Misol: “Oila budjeti maketi” loyihasida bola oilaning xarajatlarini belgilash, variantlarni taqqoslash va eng optimal yechimni tanlashni o‘rganadi.

4. Muammoli vaziyatlar: “Kerakli va ortiqcha xaridlarni ajrating”, “Resurslarni taqsimlang” kabi vazifalar bolaning analiz va qaror chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, mustaqil fikrlash va mas‘uliyat hissi kuchayadi.

5. Maishiy-mehnat faoliyati: Navbatchilik, tartib saqlash, suv va yorug‘likni tejash, materiallardan oqilona foydalanish kabi oddiy faoliyatlar bolaning mas‘uliyatini oshiradi va tashabbuskorlikni mustahkamlaydi.

TAHLILLAR VA NATIJALAR

Tadqiqot 32 nafar bolada olib borildi. Dastlabki diagnostikaga ko‘ra, 40% bolada tashabbuskorlik zaif edi. 10 haftalik dastur davomida iqtisodiy o‘yinlar, mini-loyihalar, muammoli vazifalar va maishiy-mehnat faoliyati integratsiyalashgan holda qo‘llandi.

Natijalar: tajriba natijalari shuni ko‘rsatdiki, dastlab bolalarda tashabbuskorlik ko‘rsatkichlari past edi. Tadbirlar dasturidan oldingi diagnostikaga ko‘ra, tashabbuskor xatti-harakatlar chastotasi 1,0 ni tashkil qilgan bo‘lsa, dastur davomida u 1,9 ga yetib, 90% ga o‘sdı. Shu bilan birga, bolalarning mustaqil takliflar soni dastlab 5 ta bo‘lsa, dasturdan so‘ng 10 taga yetdi, ya‘ni ikki barobar ko‘paydi.

Qaror qabul qilish tezligi va aniqligi esa 65% dan 88% gacha oshib, 35% ga yaxshilandi. Loyiha faoliyatida ishtirok etish ko'rsatkichi dastlab 42% bo'lgan bo'lsa, dastur yakunida 68% ga yetib, 26% ga oshdi.

Ushbu natijalar iqtisodiy o'yinlar, mini-loyihalar va muammoli vazifalar orqali maktabgacha yoshdagi bolalarda tashabbuskorlik va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini samarali rivojlantirish mumkinligini aniq ko'rsatadi.

Shu bilan birga, bolalar ijtimoiy va mehnatga oid ko'nikmalarini ham sezilarli darajada yaxshilashgan.

XULOSA

1. Pedagogik ahamiyati: Iqtisodiy tarbiya maktabgacha yoshdagi bolalarda tashabbuskorlikni shakllantirishda muhim mexanizm hisoblanadi.
2. Rivojlantirish usullari: O'yinlar, mini-loyihalar, muammoli vaziyatlar va maishiy-mehnat faoliyati bolada mustaqil fikrlash, g'oya ilgari surish, resurslarni boshqarish va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.
3. Shaxsiy rivojlanish: Shu orqali bolaning shaxs sifatida mustaqil, mas'uliyatli va faol bo'lishi ta'minlanadi.
4. Amaliy tavsiyalar: Maktabgacha ta'lim jarayonida iqtisodiy tarbiya muntazam qo'llanilishi lozim. Loyihalar va o'yinlar hududiy xususiyatlar va bolalarning individual qiziqishlariga moslashtirilishi tavsiya etiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Vygotskiy L.S. Psixologiya razvitiya rebenka. Moskva, 2018.
2. Piaget J. Child's Conception of the World. London, 2015.
3. Bandura A. Social Learning Theory. New York, 2016.
4. Sharipov Sh. Maktabgacha ta'limda iqtisodiy tarbiya asoslari. Toshkent, 2020.
5. Qodirova F. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi. Toshkent, 2019.
6. O'zbekiston Respublikasi "Maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish" konsepsiyasi, 2022.
7. Muxamedova D. Maktabgacha yoshda tashabbuskorlikni shakllantirishning pedagogik asoslari // Pedagogika jurnali, 2021.
8. G'aniyeva M. Iqtisodiy tarbiya va iqtisodiy fikrlashni rivojlantirish // Ta'lim va rivojlantirish, 2020.